

1. Бикенов Ж.Б., Жәкенов Ж.М., Исабек Т.К. Қарпық Және Қожа Шіжересі-Қарағанды: АҚ «Полиграфиясы», 2008.
2. Родословные «шежіре» как форма коллективной памяти <https://otuken.kz/shezhire/>
3. Шәкәрім Құдайбердіұлы. Родословная тюрков, киргизов, казахов и ханских династий.-Алма-Ата: «Жазушы», 1990.
4. Тумалас. Электронное шежіре[Электронный ресурс]<https://tumalas.kz/mobi/#/>
5. Жау жүрек батырлар мен үзеңгілес тұлға [Электронный ресурс] <https://ortalyq.kz/zhauzh-rek-batylarmen-ze-iles-t-l-a/>

ҰЛТ РУХАНИЯТЫНЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ ЖӘНЕ ТАРИХИ-МӘДЕНИ МҰРАЛАРДЫ ҚОРҒАУ МЕН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Жақанова А.Қ

Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы, магистр Оразбекова Р.С
Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты

Электрондық адресі: zhaqanaru@mail.ru

Арқалық қ.

Ұлт руханияты – қоғамның рухани дамуы мен тұрақтылығының маңызды негіздерінің бірі. Ұлттық құндылықтар – бұл халықтың мәдениеті мен тарихынан, тілі мен дәстүрінен, діні мен дүниетанымынан қалыптасқан рухани мұралар жиынтығы. Рухани құндылықтар ұлттың бірегейлігін, тұрақтылығын және болашағын айқындайтын фактор болып табылады. Осыған байланысты ұлттың тарихи-мәдени мұраларын сақтау мен қорғау, оны тиімді пайдалану – бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі. Бұл тақырыптың маңыздылығы Қазақстан Республикасының тарихи-мәдени мұраларын сақтап, ұрпаққа жеткізуді басты міндеттердің бірі ретінде айқындап отырғанында.

Рухани құндылықтар мен тарихи-мәдени мұраларды қорғау тек мемлекеттің ғана емес, бүкіл қоғамның ортақ міндеті. Бұл міндетті жүзеге асыруда мемлекеттің заңнамалық және саяси қолдауы маңызды рөл атқарады. Қазақстан Республикасының Конституциясы мен «Мәдениет туралы» Заңы тарихи-мәдени мұраларды қорғау мен пайдалануға арналған құқықтық негіздер ұсынады. Сонымен қатар, «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы аясында көптеген маңызды жобалар жүзеге асырылды. Дегенмен, заңдық және ұйымдастырушылық тұрғыдан атқарылып жатқан жұмыстарға қарамастан, мұраларды қорғау мен насихаттау да әлі де көптеген мәселелер бар.[1, 1456]

Бұл зерттеудің басты мақсаты – ұлттық руханият құндылықтарының қоғамдағы маңыздылығын анықтау, тарихи-мәдени мұраларды қорғау мен пайдаланудың өзекті мәселелерін талдау және оларды тиімді шешу жолдарын ұсыну. Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттер қойылады:

Ұлттық руханият құндылықтарының мазмұнын ашу және олардың ұрпақ тәрбиесіндегі рөлін көрсету;

Тарихи-мәдени мұраларды қорғаудың заңдық және ұйымдастырушылық негіздерін зерттеу;

Тарихи мәдени мұраларды заманауи қоғамда тиімді пайдаланудың мүмкіндіктерін қарастыру;

Жастар арасында ұлттық руханият құндылықтарын насихаттау жолдарын ұсыну.

Қазіргі заманда тарихи-мәдени мұраларды қорғау мен пайдалану мәселесі тек ұлттық деңгейде ғана емес, халықаралық деңгейде де өзекті болып отыр. Сондықтан бұл тақырыпты зерттеу арқылы біз Қазақстанның мәдени мұраларын сақтап, ұлттық бірегейлікті нығайтуға өз үлесімізді қоса аламыз. Осы тұрғыда, бұл мақала ұлттық руханият құндылықтарын қорғау мен пайдаланудың теориялық және практикалық негіздерін қарастырады және қоғамның барлық мүшелерін осы жауапты іске жұмылдырудың маңыздылығын айқындайды.

Ұлт руханияты – әрбір халықтың мәдени-тарихи қалыптасуының негізі, қоғамның әлеуметтік және рухани тұрақтылығының тірегі. Бұл ұғым ұлттық мәдениеттің, дәстүрдің, дінінің, өнердің және әдебиеттің барлығын қамтитын кең ауқымды категория ретінде сипатталады. Ұлт руханиятының құндылықтары халықтың өмір сүру салты, дүниетанымы және құндылықтар жүйесімен тығыз байланысты. Осы рухани байлықтар ұрпақтан-ұрпаққа беріліп, қоғамның әлеуметтік және мәдени дамуында айрықша рөл атқарады. Рухани құндылықтар ұлттық бірегейліктің негізгі элементі ретінде ұлттың өзіндік ерекшелігін айқындап, оның жаһандық мәдениеттегі орнын анықтайды. Бұл тарауда біз ұлт руханиятының мазмұнын мен оның қоғамдағы рөлін кеңінен талқылаймыз.

Ұлт руханиятының ең маңызды құндылығы – оның мәдениеті мен дәстүрлерінде көрініс табатын тарихи жады. Әрбір халықтың тарихи жадысы оның рухани дамуының қайнар көзі болып табылады. Халықтың өз өткенін тануы, тарихын құрметтеуі және оның сабақтарын келешекке жеткізуі – рухани құндылықтардың беріктігін қамтамасыз ететін басты шарттардың бірі. Тарихи жады арқылы халық өз болмысын сақтап, жаһандану үдерісінде өзіндік ерекшелігін жоғалтпайды. Мәселен, қазақ халқының рухани құндылықтары ғасырлар бойы қалыптасқан салт-дәстүрлер, ауыз әдебиеті, ұлттық өнер және тарихи мұралар арқылы ұрпаққа

жеткізіліп келеді. Бұл құндылықтар тек ұлттық ерекшелікті сақтау ғана емес, сонымен қатар жаһандық мәдениет пен үйлесімді ықпалдасу жолында да маңызды рөл атқарады.

Ұлт руханиятының тағы бір негізгі құндылығы – халықтың тілінде көрініс табады. Тіл – ұлттың рухани негізі, оның мәдени және тарихи өзіндік ерекшелігін көрсететін басты құрал. Тіл арқылы халық өзінің дүниетанымын, рухани мұрасын және ұлттық болмысын ұрпақтан-ұрпаққа жеткізеді. Қазақ тілінің байлығы мен тереңдігі халықтың рухани әлеуетін көрсетеді. Тіл ұлттық руханияттың тасымалдаушысы болу мен қатар, ұлттың тірі тарихы іспеттес. Сондықтан, рухани құндылықтарды сақтау мен дамытуда тілдің алатын орны ерекше. Бүгінгі таңда қазақ тілінің мәртебесін көтеру, оны мемлекеттік және қоғамдық өмірдің барлық саласында кеңінен пайдалану мәселесі өзекті болып отыр. Бұл бағыттағы жұмыста рухани жаңғырудың басты тетіктерінің бірі болып табылады.

Сонымен қатар, ұлт руханиятының ажырамас бөлігі ретінде ұлттық әдебиетті атап өту маңызды. Әдебиет – халықтың рухани айнасы, оның ішкі дүниесінің көрінісі. Қазақ әдебиеті ғасырлар бойы халықтың рухани құндылықтарын сақтап, насихаттап, жаңа ұрпаққа жеткізуге қызмет етті. Әдебиет тек ұлттық болмыс пен рухани құндылықтарды ғана емес, сонымен қатар, қоғамның әлеуметтік және мәдени өзгерістерін де бейнелейді. Абайдың, Шәкәрімнің, Мұхтар Әуезовтің және басқа да қазақ зиялыларының шығармалары ұлттық руханияттың асыл мұрасына айналды. Олардың еңбектері арқылы қазақ халқының рухани дамуы, мәдениеті және дүниетанымы кеңінен танылды.[2, 176б]

Ұлттық өнер мен музыка да ұлт руханиятының маңызды құндылықтарының бірі болып табылады. Қазақ халқының өнері мен музыкасы оның рухани болмысының ажырамас бөлігі. Домбыраның қоңыр үні, қобыздың терең сыршылдығы, халық әндері мен күйлері – қазақ халқының ішкі жандүниесін, қуанышы мен қайғысын, үміті мен армандарын бейнелейтін рухани құндылықтар. Бұл өнер туындылары ғасырлар бойы ұрпақтан-ұрпаққа беріліп, халықтың рухани өмірінде маңызды рөл атқарып келеді. Бүгінгі күні ұлттық өнерді жаңғырту, оны заманауи мәдениетпен үйлестіру мәселелері өзекті болып табылады.

Тарихи-мәдени мұралар – халықтың рухани-мәдени болмысының айнасы, оның өткені мен бүгіні туралы ақпараттың қайнар көзі. Бұл мұралар әрбір ұлттың мәдениетінің, дүниетанымының және рухани бірегейлігінің негізгі элементі болып табылады. Қазақстанның тарихи-мәдени мұралары әлемдік мәдениет пен өркениеттің құрамдас бөлігі ретінде ерекше маңызға ие. Дегенмен, бүгінгі жаһандану дәуірінде және әлеуметтік-экономикалық өзгерістер кезеңінде тарихи-мәдени мұраларды қорғау мәселесі өзекті болып отыр.

Тарихи-мәдени мұраларды қорғаудың құқықтық және ұйымдастырушылық негіздері Қазақстан Республикасының заңнамалары мен халықаралық құжаттарында бекітілген. Атап айтқанда, «Мәдениет туралы» Қазақстан Республикасының Заңы және ЮНЕСКО-ның тарихи мұраларды қорғау жөніндегі халықаралық конвенциялары еліміздің мәдени мұраларын қорғауға арналған негізгі құқықтық құжаттар болып табылады. Бұл құжаттар тарихи-мәдени мұраларды сақтау, қорғау және оларды заманауи қоғамның игілігіне пайдалану бағытында нақты міндеттерді айқындайды. Сонымен қатар, Қазақстанда 2004 жылы іске қосылған «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы елдегі тарихи және мәдени құндылықтарды жүйелі түрде зерттеуге, қалпына келтіруге және сақтауға бағытталған маңызды бастама болды. Бұл бағдарлама аясында көптеген тарихи ескерткіштер мен мұражайлар қалпына келтіріліп, археологиялық қазба жұмыстары жүргізілді.

Тарихи-мәдени мұраларды қорғауға кедергі келтіретін негізгі факторлардың бірі – табиғи және антропогендік әсерлер. Табиғи факторлар, оның ішінде ауа райының өзгеруі, жел, жаңбыр, және климаттық өзгерістер тарихи ескерткіштердің тозуына әкеледі. Сонымен қатар, адам әрекетімен байланысты факторлар, атап айтқанда, заңсыз археологиялық қазбалар, ескерткіштерді қасақана бүлдіру, және құрылыс жұмыстары тарихи мұралардың жойылуына ықпал етеді. Урбанизацияның жедел дамуы және инфрақұрылымдық жобалардың қарқынды түрде жүзеге асырылуы көптеген тарихи ескерткіштердің жойылуынан емес олардың түпнұсқалық келбетінің өзгеруіне әкеліп соғады. Бұл әсіресе, ірі қалалар мен тарихи маңызы бар аймақтарда байқалады. Мұндай жағдайда тарихи-мәдени мұраларды қорғау үшін кешенді тәсілдер қажет.[3, 144б]

Мемлекеттің тарихи-мәдени мұраларды қорғаудағы рөлі ерекше маңызды. Мемлекеттік құрылымдар тарихи ескерткіштерді қорғау және қалпына келтіру жұмыстарына жетекшілік етуі қажет. Қазақстанда бұл бағытта белгілі бір жұмыстар жүргізіліп жатқанына қарамастан, кейбір өңірлерде тарихи мұраларды сақтау жұмыстары жеткілікті деңгейде емес. Қаржылық ресурстардың шектеулігі, кадрлардың жетіспеушілігі және ұйымдастырушылық мәселелер тарихи мұраларды қорғаудағы ең үлкен кедергілердің бірі болып табылады. Осыған байланысты, мемлекет тарапынан бұл салаға көбірек көңіл бөлу қажет, әсіресе, тарихи-мәдени мұраларды қалпына келтіруге және оларды тиімді пайдалануға бағытталған инвестицияларды арттыру маңызды.

Тарихи-мәдени мұраларды қорғау тек мемлекеттің ғана емес, сонымен қатар халықаралық қауымдастықтың ортақ міндеті болып табылады. Әлемдік мәдениет қазынасында Қазақстанның тарихи мұраларының орны ерекше болғандықтан, халықаралық ұйымдардың қолдауын пайдалану да маңызды. ЮНЕСКО аясында жүргізілетін бағдарламалар, халықаралық ғылыми-зерттеу жобалары және шетелдік инвестициялар арқылы тарихи-мәдени мұраларды сақтау жұмыстарын жаңа деңгейге көтеруге болады. Сонымен қатар, туризм саласын дамыту тарихи-мәдени мұраларды қорғау және оларды насихаттаудың тиімді жолдарының бірі болып табылады. Туризм арқылы тарихи ескерткіштерді көпшілікке таныстыру ғана емес, сонымен қатар, олардың сақталуына қажетті қаражаттар мүмкіндігі де артады.[4, 212б]

Тарихи-мәдени мұраларды тек қорғап қана қою жеткіліксіз, оларды заманауи қоғамның сұраныстарына бейімдеп, тиімді пайдалану – бүгінгі күннің маңызды міндеттерінің бірі. Бұл мұралар ұлттың рухани қазынасы болып қана қоймай, оның экономикалық, әлеуметтік және мәдени дамуына ықпал ететін ерекше ресурс ретінде де қарастырылады. Тарихи-мәдени мұраларды тиімді пайдалану үшін бір қатар кешенді шаралар қажет, соның ішінде білім беру, туризм және мәдениет индустриясында мұраларды жаңғырту және насихаттау маңызды рөл атқарады. Мұндай тәсілдер мұраларды болашақ ұрпаққа жеткізумен қатар, олардың қоғам өмірінде белсенді орын алуына мүмкіндік береді.

Білім беру саласы тарихи-мәдени мұраларды пайдаланудың ең тиімді бағыттарының бірі болып табылады. Мұраларды білім беру жүйесіне енгізу арқылы жастардың ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығын арттырып, олардың тарихи жадысын қалыптастыруға болады. Мектептер мен жоғары оқу орындарында тарихи-мәдени мұраларға арналған арнайы курстар мен бағдарламаларды енгізу, экскурсиялар мен көрмелер ұйымдастыру, интерактивті білім беру құралдарын пайдалану бұл бағытта маңызды қадамдар болып табылады. Әсіресе, цифрлық технологияларды қолдану арқылы тарихи-мәдени мұраларды жаңа форматта ұсыну тиімділігі жоғары. Мысалы, виртуалды турлар, онлайн лекциялар мен мультимедиялық материалдар жастардың тарихи мұраларға деген қызығушылығын арттырып, олардың маңыздылығын түсінуге ықпал етеді. Бұл тәсілдер тарихи мұраларды тек жергілікті деңгейде ғана емес, халықаралық аудиторияға да таныстыруға мүмкіндік береді.[5, 1776]

Тарихи-мәдени мұраларды туризм саласын да пайдалану – олардың экономикалық әлеуетін арттырудың тиімді жолдарының бірі. Туризм арқылы тарихи мұралар тек ел ішіндегі ғана емес, шетелдік туристердің де қызығушылығын тудырып, ел экономикасына табыс әкеледі. Қазақстанның бай тарихи-мәдени мұралары, оның ішінде ортағасырлық қалалар, ескерткіштер мен қасиетті орындар – туризмді дамытуға үлкен мүмкіндік береді. Алайда, бұл бағыттағы жұмыстарды жүйелі түрде ұйымдастыру қажет. Инфрақұрылымды дамыту, туристік маршруттарды жетілдіру, мұраларды көпшілікке қолжетімді ету – туризм саласындағы негізгі міндеттер болып табылады. Сонымен қатар, туристік бағдарламалар арқылы халық арасында тарихи-мәдени мұралардың маңыздылығын түсіндіру жұмыстарын жүргізу қажет. Мұндай бағдарламалар тек экономикалық пайда әкеліп қана қоймай, мәдени мұраларды қорғауға қажетті қаражаттарға да мүмкіндік береді.

Мәдениет индустриясында тарихи-мәдени мұраларды пайдалану – олардың заманауи қоғам өміріне ықпалдасуының тағы бір тиімді жолы. Бұл ретте тарихи мұраларды кино, театр, музыка және өнердің басқа да салаларында кеңінен қолдануға болады. Тарихи тақырыптағы фильмдер мен спектакльдер, ұлттық өнер көрмелері мен фестивальдер – бұл мәдениет саласында мұраларды насихаттау құралдары. Сонымен қатар, мұраларды қолдану арқылы ұлттық брендтерді қалыптастыру маңызды. Мысалы, ұлттық киім, ою-өрнек және басқа да мәдени элементтерді заманауи сән индустриясын да пайдалану – тарихи мұраларды жаңғыртудың және оларды күнделікті өмірге енгізудің тиімді тәсілі. Бұл әдістер мұраларды тек сақтау ғана емес, сонымен бірге, оларды заманауи мәдениет пен өнердің ажырамас бөлігіне айналдыруға мүмкіндік береді.[6, 1496]

Цифрлық технологиялар дәуірінде тарихи-мәдени мұраларды цифрландыру және оларды онлайн платформада кеңінен қолдану маңызды рөл атқарады. Мұраларды цифрландыру арқылы оларды сақтау және әлемдік деңгейде таныстыруға мүмкіндік туады. Әсіресе, мұражайлар мен кітапханалардағы сирек кездесетін құжаттар мен фактілерді цифрландыру – оларды зерттеушілер мен қызығушылық танытқан аудитория үшін қолжетімді етудің тиімді құралы. Сонымен қатар, тарихи-мәдени мұраларды цифрлық контент ретінде ұсыну – олардың заманауи қоғамдағы маңыздылығын арттырып, жастарды мәдени мұраға тартудың бірден-бір жолы.

Қорытындылай келе, тарихи-мәдени мұраларды тиімді пайдалану – бұл тек оларды сақтап қалу ғана емес, сонымен бірге, олардың қоғамның рухани, мәдени және экономикалық дамуына қосатын үлесін арттыру. Білім беру, туризм және мәдениет индустриясы мұраларды пайдаланудың негізгі бағыттары болып табылады. Бұл бағыттарды дамыта отырып, біз тарихи-мәдени мұраларды қазіргі заманның қажеттіліктеріне сай бейімдей аламыз және оларды келешек ұрпақ үшін сақтаймыз. Сонымен қатар, мұраларды заманауи технологиялар арқылы ұсыну олардың қоғамдағы рөлін күшейтіп, мәдениетіміздің дамуына жаңа серпін береді. Осылайша, тарихи-мәдени мұраларды тиімді пайдалану – ұлт руханиятын сақтау мен дамыту жолындағы маңызды қадам.

Тарихи-мәдени мұраларды қорғау мен пайдалану – ұлт руханиятының дамуы мен сақталуының негізгі шарттарының бірі. Бұл мұралар халықтың тарихы мен мәдениетінің ғана емес, оның рухани болмысының ажырамас бөлігі болып табылады. Ұлттың өзіндік ерекшелігін айқындап, оның әлемдік қауымдастықтағы орнын көрсететін тарихи-мәдени мұралар ұрпақтан-ұрпаққа жеткізілуі тиіс. Бұл міндетті орындау үшін қоғамның, мемлекеттің және халықаралық ұйымдардың үйлесімді әрекеті қажет.

Тарихи-мәдени мұраларды қорғау мәселесінде заңнамалық және ұйымдастырушылық негіздер ерекше маңызға ие. Қазақстанда бұл бағытта бірқатар мемлекеттік бағдарламалар мен құқықтық шаралар іске асырылғанымен, көптеген қиындықтар мен кедергілер сақталуда. Табиғи факторлар мен антропогендік әсерлердің тарихи ескерткіштерге тигізетін зияны, қоғамның мәдени мұраларға деген қызығушылығының төмендігі және қаржылық ресурстардың шектеулілігі – осы мәселелерді шешуді талап ететін негізгі бағыттар. Мұраларды сақтап қана қоймай, оларды тиімді пайдалануға жағдай жасау да маңызды.[7, 1986]

Мұраларды тиімді пайдаланудың негізгі жолдары білім беру, туризм және мәдениет индустриясымен тығыз байланысты. Білім беру саласында тарихи-мәдени мұраларды зерттеу мен насихаттау арқылы жастардың ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығын арттырып, тарихи санасын қалыптастыруға болады. Туризм саласында мұраларды пайдалану еліміздің экономикалық дамуына ықпал етіп, халық арасында тарихи

мұраларға деген құрметті күшейтеді. Сонымен қатар, мәдениет индустриясында мұраларды қолдану олардың заманауи өнер мен мәдениетке интеграциялануына мүмкіндік береді. Бұл тәсілдер мұралардың қоғам өмірінде белсенді рөл ойнауын қамтамасыз етеді.

Жаңа технологиялар дәуірінде тарихи-мәдени мұраларды цифрландыру олардың сақталуы мен кеңінен қолжетімділігін қамтамасыз етудің тиімді құралына айналды. Цифрлық технологиялар арқылы мұраларды әлемдік деңгейде насихаттап, олардың құндылығын жаһандық аудиторияға жеткізуге болады. Мұраларды виртуалды платформаларда ұсыну жастар арасында оларды насихаттаудың инновациялық тәсілдерінің бірі болып табылады.

Қорытындылай келе, тарихи-мәдени мұраларды қорғау мен тиімді пайдалану – бұл тек өткеннің мұраларын сақтап қалу ғана емес, сонымен қатар, болашақ ұрпақтың рухани және мәдени дамуына негіз болатын маңызды міндет. Ұлт руханиятының құндылықтарын сақтау арқылы біз еліміздің тарихи бірегейлігін нығайтып, оның әлемдік мәдениеттегі орнын бекітеміз. Сондықтан тарихи-мәдени мұраларға деген құрметпен жауапкершілік тек жеке адамдардың ғана емес, бүкіл қоғамның ортақ міндеті болуы тиіс. Бұл мұраларды сақтау, қорғау және тиімді пайдалану бүгінгі және келешек ұрпақ үшін тұрақты рухани байлықтың кепілі болмақ.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Абдильдин Ж. М. "Қазақстан мәдениетінің тарихы". Алматы: Санат, 2002.
2. Асфендияров С. Д. "Қазақстан тарихы". Алматы: Атамұра, 1998.
3. Зиманов С. З. "Қазақстанның құқықтық мәдениеті мен дәстүрлері". Алматы: Жеті Жарғы, 2001.
4. Қасымжанов А. Х. "Рухани жаңғыру және ұлттық бірегейлік". Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2017.
5. Кляшторный С. Г., Султанов Т. И. "Қазақстан: Ұлы даланың тарихы". Алматы: Өнер, 1999.
6. Мұқанов М. "Қазақ халқының этнографиялық мұрасы". Алматы: Мектеп, 2003.
7. Нұрғалиев Р. "Қазақ әдебиетінің тарихы". Алматы: Ғылым, 2004.